

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

(Η μουσική των αγγέλων)

Λίγα λόγια για το ύφος των ήχων...

Η αρχαία ονομασία είναι ο ήχος από τον οποίο προήλθε ο αντίστοιχος βυζαντινός

-Ηχος α' (Δώριος).....Σεμνός, αξιωματικός, μεγαλοπρεπής, σοβαρός

-Ηχος β' (Λύδιος).....Γλυκύτερος, παθητικότερος, προκαλεί αισθήματα ικεσίας, μετανοίας

-Ηχος γ' (Φρύγιος).....Ανδρικός, πολεμικός, παρορμητικός

-Ηχος δ' (Μιξολύδιος).....Αλλοτε πανυγηρικός,άλλοτε ησυχαστικός

-Ηχος πλ.α' (Υποδώριος).....Αλλοτε πανυγηρικός,άλλοτε θρηνώδης

-Ηχος πλ.β' (Υπολύδιος).....Συσταλτικός,πένθιμος,κατανυκτικός

-Ηχος βαρύς(Υποφρύγιος).....Ησυχαστικός,γαλήνιος

-Ηχος πλ.δ' (Υπομιξολύδιος)....Ησυχαστικός,ιεροπρεπής,σεμνός.

Πως γίνεται η χρήση των 8 ήχων από την εκκλησία μας ;

Το Πάσχα όπως ξέρουμε είναι κινητή εορτή .

Οποτε και αν πέσει ημερολογιακώς το Πάσχα, την πρώτη εβδομάδα μετά την Ανάσταση ψάλλεται πάντα ο πρώτος ήχος (ήχος α')

Δηλαδή όλα τα τροπάρια (στιχηρά ,απόστιχα,αναστάσιμο απολυτίκιο,αναβαθμοί,αίνοι) όλα ψάλλονται σε πρώτο ήχο.

Εκτός από δοξαστικά και προσόμοια (που είναι γραμμένα σε κάποιο συγκεκριμένο ήχο και ψάλλονται πάντα το ίδιο)

Στην δεύτερη βδομάδα (από το πάσχα) ψάλλεται ο δεύτερος ήχος και ούτω καθεξής .....

Οταν συμπληρωθούν οκτώ βδομάδες τότε την ενάτη αρχίζουμε από την αρχή τον κύκλο με τον πρώτο ήχο μέχρι το επόμενο Πάσχα.

Δηλαδή ανά δύο μήνες περίπου (οκτώ εβδομάδες) έρχεται η σειρά του ίδιου ήχου και ψάλλονται τα ίδια που είπαμε πριν δυο μήνες (λίγο απλουστευμένα το λέω ....)

Ο καινούργιος ήχος ξεκινάει στον εσπερινό του (κάθε) Σαββάτου και "μένει" μέχρι την ερχόμενη Παρασκευή.

Τι διαφορά έχουν οι ήχοι μεταξύ τους ;;

Η ευρωπαική κλίμακα ξέρουμε ξεκινάει από το NTO και μετα από 8 νότες (διαστήματα) φτάνει πάλι στο NTO.

Αυτό λέγεται μία οκτάβα.

Τα διαστήματα αυτά είναι ΙΣΑ .Δηλαδή όταν λέμε το γνωστό ντο -ρε-μι-φα-σολ-λα--σι-ντο ανεβαίνουμε το ίδιο από την μια νότα στην άλλη.

Μια υποδιαίρεση που κάνει η κλίμακα αυτή η ευρωπαική είναι το ημιτόνιο το οποιο την χωρίζει σε 16 κομμάτια (ημιτόνια) αντί για 8 που την χωρίζουν οι νότες που είπαμε πριν.

Και αυτά τα ημιτόνια πάλι απέχουν ίση απόσταση μεταξύ τους.

Το ίδιο τώρα εύρος από το κάτω Ντο μέχρι το πάνω Ντο (μια οκτάβα δηλαδή) η βυζαντινή μουσική το έχει χωρίσει σε 72 μόρια.

Οπως η ευρωπαική έχει τις νότες που είπαμε πριν, η βυζαντινή έχει τις εξής νότες

πΑ -Βου - Γα -Δη -κΕ -Ζω -νΗ -πΑ (τα κεφαλαία γράμματα εξηγούν την ονομασία της κάθε νότας (Α-Β-Γ-Δ-Ε-Ζ-Η)

Άρα η απόσταση από το κάτω ΠΑ μέχρι το πάνω ΠΑ είναι χωρισμένη σε 72 μικρά ίσα μόρια.

Η διαφορά των ήχων τώρα που υφίσταται ;;;:

Στο ότι αυτή η απόσταση των 72 μορίων είναι χωρισμένη σε οκτώ διαφορετικούς τρόπους (οκτώ ήχοι)

πχ. Πρώτος ήχος (Νη - 12 - Πα - 10 - Βου - 8 - Γα - 12 - Δι - 12 - Κε - 10 - Ζω - 8 - Νη').

Αν προσθέσει κανείς τα μόρια μας κάνουν 72

Δεύτερος (8-14-8-12-8-14-8)

Πλάγιος του Δευτέρου (6-20-4-12-6-20-4)

Το γεγονός αυτό της ύπαρξης διαφορετικών κλιμάκων κάνει την Βυζαντινή μουσική δύσκολη να την μάθει κανείς .

Γιατί ένα απλό τροπαρίο πχ. ""Σήμερον σωτηρία τω κόσμω γέγονεν"" μπορεί να ψαλλεί με 8 διαφορετικούς τρόπους αναλόγως ποια κλίμακα θα χρησιμοποιήσουμε. (Δηλαδή σε ποιο ήχο θα την πούμε)

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Λειτουργικά ονομάζονται τα βιβλία που χρησιμοποιούνται για την τέλεση των διαφόρων ιερών ακολουθιών της Εκκλησίας και τα οποία περιέχουν βιβλικά, υμνολογικά και προσευχητικά κείμενα (αναγνώσματα, τροπάρια και ευχές).

Ιστορικά, η αρχή των Λειτουργικών βιβλίων βρίσκεται ήδη στους πρώτους αιώνες της Εκκλησίας, οπότε έγινε αισθητή η ανάγκη (και για χρήση των ίδιων των λειτουργών) της καταγραφής των ευχών, όπως παρατηρούμε στη Διδαχή των Αποστόλων, κεφ. 9-10 (τέλη του 1ου ή αρχές του 2ου αιώνα), στην επιστολή του Κλήμεντα Ρώμης προς Κορινθίους, κεφ. 59-61 (τέλη 1ου αιώνα μ.Χ.) και σε μεγαλύτερη έκταση στο ευχολόγιο του Σεραπίωνα (3ος αιώνας) και κυρίως στις Αποστολικές διαταγές, βιβλία Ζ' και Η' (αρχές 5ου αιώνα). Κατά το Μεσαίωνα ο αριθμός των ευχολογίων αυξήθηκε και προέκυψαν επιπλέον λειτουργικά βιβλία σε συνάρτηση με την άνθηση της υμνολογίας και προς την κατεύθυνση ενός σταθερότερου καθορισμού των διαφόρων λειτουργικών πράξεων και ακολουθιών, οι οποίες απέκτησαν καθολική ισχύ μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας.

Τα λειτουργικά βιβλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας που βρίσκονται σήμερα σε χρήση είναι:

-Το Ευαγγέλιο (το οποίο περιέχει περικοπές από τους τέσσερεις ευαγγελιστές Ματθαίο, Μάρκο, Λουκά και Ιωάννη).

-Ο Απόστολος (που περιέχει περικοπές από τις Πράξεις των Αποστόλων και από τις Επιστολές τους).

-Το Αρχιερατικό (το οποίο περιέχει τα μυστήρια και τις τελετές που τελούνται από Αρχιερέα).

-Το Ιερατικό (που περιέχει τις ακολουθίες που επιτελούνται από τους Ιερείς και τους Διακόνους.

-Το μικρό Ευχολόγιο (που περιέχει τη διάταξη και τις ευχές του Εσπερινού, του Όρθρου, του Αποδείπνου, του μεγάλου και μικρού Αγιασμού, τις Ακολουθίες των άλλων μυστηρίων και άλλες ευχές για διάφορες περιστάσεις).

-Το μέγα Ευχολόγιο (που περιέχει τις θείες λειτουργίες).

-Το Τριώδιο (που περιέχει τις ακολουθίες από την Κυριακή του Τελώνου και Φαρισαίου μέχρι το Μεγάλο Σάββατο. Ονομάζεται έτσι επειδή οι κανόνες του αποτελούνται συνήθως από τρεις ωδές και όχι από εννέα όπως επικράτησε μεταγενέστερα).

-Το Πεντηκοστάριο (το οποίο περιέχει τις ακολουθίες των κινητών εορτών από την Κυριακή του Πάσχα μέχρι την Πεντηκοστή και τη μετά από αυτήν Κυριακή των Αγίων Πάντων).

-Τα Μηναία (δώδεκα, ένα για κάθε μήνα, τα οποία περιέχουν όλα όσα ψάλλονται στις εορτές των αγίων που γιορτάζουν κάθε ημέρα, καθώς και το τυπικό και το Συναξάρια των ακίνητων εορτών όλου του έτους).

-Το Ωρολόγιο (το οποίο περιέχει την ακολουθία των Ωρών, του Εσπερινού, του Όρθρου, του Αποδείπνου, τους Χαιρετισμούς της Θεοτόκου, απολυτίκια και κοντάκια των αγίων κ.ά.).

-Το Τυπικό (που περιέχει την τάξη η οποία πρέπει να ακολουθείται κάθε ημέρα και εορτή καθ' όλο το έτος).

-Η Σύνοψη (μικρού σχήματος βιβλίο που απευθύνεται κυρίως στους πιστούς, οι οποίοι μπορούν με αυτό να παρακολουθούν και να κατανοούν καλύτερα τις ακολουθίες).

-Ο Συνέκδημος (μοιάζει με τη Σύνοψη αλλά είναι πληρέστερος σε περιεχόμενο).

-Το Ψαλτήριο (που περιλαμβάνει όλους τους Ψαλμούς της Παλαιάς Διαθήκης καθώς και τις λεγόμενες εννέα ωδές).

-Η Παρακλητική ή Οκτώηχος (η οποία είναι έργο του αγίου Ιωάννη του Δαμασκηνού και περιέχει τα τροπάρια της κάθε εβδομάδας, που ψάλλονται σύμφωνα με τους οκτώ ήχους της βυζαντινής μουσικής),

-Το Ειρμολόγιο (που περιέχει τους Ειρμούς του έτους οι οποίοι ψάλλονται κάθε ημέρα και εορτή, σύμφωνα με τους οκτώ ήχους της βυζαντινής μουσικής).

Περί του Ρωμαϊκού ωρολογίου και των ακολουθιών του 24ώρου

Το εκκλησιαστικό τυπικό της μονής του αγίου Σάββα του ηγιασμένου στην Παλαιστίνη, που σήμερα ισχύει ως πανορθόδοξο τυπικό, τοποθετεί τις ακολουθίες του μέσα στο εικοσιτετράωρο, με βάση τον τρόπο που υπολογιζόταν ο ημερήσιος χρόνος κατά τον 8ο μ.Χ. αιώνα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Πριν, λοιπόν, μιλήσουμε για οτιδήποτε άλλο, καλό θα ήταν να γνωρίσουμε τον τρόπο, με τον οποίο υπολογιζόταν ο ημερήσιος χρόνος την εποχή εκείνη. Έτσι, από τη μία μεριά θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε σωστότερα τη θέση της κάθε ακολουθίας μέσα στο 24ωρο της ημέρας, ενώ από την άλλη θα μας λυθούν κάποιες απορίες, που πηγάζουν από το διαφορετικό υπολογισμό του ημερήσιου χρόνου τότε και σήμερα

(για παράδειγμα:

α. Γιατί να είναι ο Εσπερινός η πρώτη χρονικά ακολουθία της ημέρας και όχι το μεσονυκτικό ή ο Όρθρος;

β. Ποια ακριβώς ώρα πρέπει να τελούνται σήμερα οι σύντομες ακολουθίες των Ωρών;).

1) **Αρχή και τέλος του εικοσιτετράωρου θεωρείται Η ΔΥΣΗ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ.**

2) Το εικοσιτετράωρο χωρίζεται σε δύο τμήματα, που ονομάζονται ημέρα και νύκτα (όπως συμβαίνει και με το σημερινό ωρολόγιο) και θεωρούνται πλασματικά ίσα μεταξύ τους

Υπολογίζοντας, τώρα, το χρόνο με βάση το Ρωμαϊκό ωρολόγιο μπορούμε να δώσουμε ακριβείς απαντήσεις στα δύο ερωτήματα που θέσαμε στην αρχή του θέματός μας:

α) Ο Εσπερινός είναι η πρώτη χρονικά ακολουθία της ημέρας, γιατί τελείται αμέσως μετά τη δύση του ηλίου, δηλαδή αμέσως μετά την αρχή της νέας ημέρας.

β) Δεν είναι δυνατόν να ορίσουμε με ακρίβεια τον πραγματικό χρόνο τέλεσης των σύντομων ακολουθιών των Ωρών. Ο χρόνος αυτός αλλάζει συνεχώς, ανάλογα με την αύξηση και τη μείωση της χρονικής διάρκειας της ημέρας και της νύκτας. Γι' αυτό και μόνο κατά προσέγγιση μπορούμε να ορίσουμε το χρόνο αυτό με ένα γενικό κανόνα.

Κατά τη διάρκεια του εικοσιτετραώρου (με βάση το ρωμαϊκό ωρολόγιο) τελούνται οι προβλεπόμενες από το Σαββατικό τυπικό ακολουθίες. Αυτές, κατά χρονολογική σειρά, είναι οι εξής:

ν Ο ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ ή ΛΥΧΝΙΚΟΝ: Είναι η πρώτη ακολουθία της ημέρας. Ονομάζεται Εσπερινός, γιατί τελείται το εσπέρας (εσπέρας ονομάζεται το χρονικό διάστημα, που μεσολαβεί ανάμεσα στη δύση του ήλιου και τον ερχομό της νύκτας). Επίσης, η ίδια ακολουθία ονομάζεται στα λειτουργικά κείμενα και Λυχνικόν, επειδή η έναρξή της συνέπεπτε χρονικά με την αφή των λύχνων, που φώτιζαν τους δρόμους των μεγάλων πόλεων κατά τη διάρκεια της νύκτας.

ν ΤΟ ΑΠΟΔΕΙΠΝΟΝ: Είναι μια σύντομη ακολουθία, που διαβάζεται μετά το βραδινό φαγητό και

πριν από τη βραδινή κατάκλιση. Σήμερα, εκτός της Μεγάλης Τεσσαρακοστής διαβάζεται το λεγόμενο Μικρό Απόδειπνο (με τους Χαιρετισμούς της Θεοτόκου), ενώ κατά τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή διαβάζεται (από τη Δευτέρα έως και την Πέμπτη, καθώς και την Κυριακή) το λεγόμενο Μεγάλο Απόδειπνο, που είναι πανηγυρικότερο και μεγαλύτερο σε έκταση. Όμως, κατά τη σωστή τάξη, στο Σαββατίτικο τυπικό δεν υφίσταται η διάκριση ανάμεσα σε Μικρό και Μεγάλο απόδειπνο, η οποία είναι πολύ μεταγενέστερη. Υπάρχει μόνο μία ακολουθία (το σημερινό Μεγάλο Απόδειπνο), που η ονομασία της στα διάφορα λειτουργικά κείμενα αναγράφεται πάντα σε πληθυντικό αριθμό («...εν τοις αποδείπνοις...»).

ν ΤΟ ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ: Είναι η ακολουθία, που διαβάζεται αμέσως μετά την έγερση από το βραδινό ύπνο. Σήμερα υπάρχουν τρεις παραλλαγές του Μεσονυκτικού: μία για τις καθημερινές ημέρες (από Δευτέρα έως και την Παρασκευή), μία για την ημέρα του Σαββάτου και, τέλος, μια για την ημέρα της Κυριακής (περιέχει Τριαδικό οκταώδιο κανόνα και Τριαδικά μεγαλυνάρια). Η σημερινή ακολουθία του Μεσονυκτικού της Κυριακής είναι μεταγενέστερη προσθήκη, γιατί στο Σαββατίτικο τυπικό προβλέπεται η τέλεση αγρυπνίας όλες της Κυριακές του χρόνου. Από αυτό συνάγεται, ότι η ακολουθία του Μεσονυκτικού την ημέρα της Κυριακής, κατά τη σωστή τυπική τάξη, καταλιμπάνεται (δηλαδή δεν τελείται καθόλου), όπως, ακριβώς, συμβαίνει σε όλες τις άλλες αγρυπνίες του χρόνου.

ν Ο ΟΡΘΡΟΣ: Αποτελεί (μαζί με τον Εσπερινό) τη σημαντικότερη ακολουθία του 24ώρου. Η χρονική της διάρκεια, αν τηρηθεί πιστά το τυπικό, φτάνει (και υπερβαίνει πολλές φορές) τις δύο ώρες, ενώ η τυπική της διάταξη είναι εξαιρετικά περύπλοκη. Ονομάζεται «όρθρος» γιατί ο τελείται την ώρα του όρθρου. Ορθρος ονομάζεται το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα στην εμφάνιση του πρώτου φωτός της ημέρας (της αυγής) και στην ανατολή του ήλιου.

ν Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΗΣ Α΄ ΩΡΑΣ: Είναι μια σύντομη πρωινή ακολουθία, που ευχαριστεί το Θεό για την έλευση της νέας ημέρας και του πρωινού φωτός. Σήμερα τελείται συναπτά (δηλαδή αμέσως μετά) με την ακολουθία του όρθρου. Ονομάζεται έτσι, γιατί τελείται κανονικά την πρώτη ώρα της ημέρας (κατά το ρωμαϊκό ωρολόγιο).

ν Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΗΣ Γ΄ ΩΡΑΣ: Είναι μια σύντομη ακολουθία, που ευχαριστεί το Θεό για την έλευση του Αγίου Πνεύματος, η οποία, σύμφωνα με τη σχετική διήγηση του βιβλίου των Πράξεων των Αποστόλων, έγινε την τρίτη ώρα της ημέρας. Ονομάζεται έτσι, γιατί τελείται κανονικά την τρίτη ώρα της ημέρας (κατά το ρωμαϊκό ωρολόγιο). Σήμερα η ακολουθία της Γ΄ ώρας τελείται συναπτά (δηλαδή αμέσως μετά) με την ακολουθία της Α΄ ώρας.

ν Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΗΣ ΣΤ' ΩΡΑΣ: Είναι μια σύντομη ακολουθία, που αναφέρεται στη σταύρωση του Χριστού, η οποία, σύμφωνα με τη σχετική διήγηση των Ευαγγελίων, έγινε την έκτη ώρα της ημέρας. Ονομάζεται έτσι, γιατί τελείται κανονικά την έκτη ώρα της ημέρας (κατά το ρωμαϊκό ωρολόγιο). Σήμερα η ακολουθία της ΣΤ' ώρας τελείται συναπτά (δηλαδή αμέσως μετά) με την ακολουθία της Γ' ώρας. Πάντως, κατά τη σωστή τυπική τάξη, η ακολουθία της Γ' και ΣΤ' Ωρας είναι μια ενιαία ακολουθία, που ονομάζεται ακολουθία της Τριθέκτης.

ν Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΩΝ ΤΥΠΙΚΩΝ: Η ακολουθία των Τυπικών τελείται ανάμεσα στην ΣΤ' και την Θ' ώρα, ενώ κατά τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή τελείται αμέσως μετά το τέλος της Θ' ώρας. Η ακολουθία των Τυπικών τελείται μόνο τις ημέρες, που, κατά το Σαββατίκο τυπικό, δεν δικαιούνται την τέλεση της Θείας Λειτουργίας. Όταν τελείται η Θεία Λειτουργία η ακολουθία των Τυπικών είτε καταλιμπάνεται (δεν τελείται καθόλου), είτε ή ενσωματώνεται σε αυτήν ως α', β' και γ' αντίφωνο της Θείας Λειτουργίας (Τυπικά – Μακαρισμοί).

ν Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΗΣ Θ' ΩΡΑΣ: Είναι μια σύντομη ακολουθία, που αναφέρεται στο θάνατο του Χριστού, ο οποίος, σύμφωνα με τη σχετική διήγηση των Ευαγγελίων, έγινε την ενάτη ώρα της ημέρας. Ονομάζεται έτσι, γιατί τελείται κανονικά την ενάτη ώρα της ημέρας (κατά το ρωμαϊκό ωρολόγιο). Σήμερα η ακολουθία της Θ' ώρας τελείται συναπτά (δηλαδή, αμέσως πριν) με την ακολουθία του Εσπερινού. Η ακολουθία της Θ' ώρας είναι η τελευταία χρονικά ακολουθία του 24ώρου.

<http://orthodoxhpisth.informe.com/forum/forum-f29/topic-t13.html>